

Šalomoun, Lubomír

Předmluvy a dedikace v české postilografii z let 1592–1620

Bohemica litteraria. 2022, vol. 25, iss. 2, pp. 21-45

ISSN 1213-2144 (print); ISSN 2336-4394 (online)

Stable URL (DOI): <https://doi.org/10.5817/BL2022-2-2>

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/digilib.77268>

License: [CC BY-NC-ND 4.0 International](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/)

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20230120

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Předmluvy a dedikace v české postilografii z let 1592–1620

Lubomír Šalomoun

ABSTRACT

Prefaces and Dedications in Czech Postilography from 1592 to 1620

Our paper focuses on the prefaces in Czech humanist postilography from 1592 to 1620 by Martin Filadelf Zámorský, Jakub Wujek of Węgrowiec, Blažej Borovský of Borovany, Vojtěch Šebestián Scipio Berlička, Jan Kapita (2nd ed.), Jiří Dikast, Václav Slovacijs, and Jakub Petrozelín Kunštátský. Two approaches for the elaboration have been selected; the first approach, primarily oriented towards the formalised aspect of text construction, concerns the arrangement of texts using recommendations from preaching theory, describing the differences between texts introduced with dedications and texts addressing the reader. The second approach, using literary theoretical premises, analyses the way the person of the „dedicatee“ is formed. The article includes a brief characterisation of the elaborated prefaces and dedications.

KEYWORDS

Preface; dedication; dedicatee; postilography; confession.

KLÍČOVÁ SLOVA

Předmluvy; dedikace; dedikant; postilografie; konfese.

Tento text vznikl v rámci projektu MUNI/A/1202/2021 Předmluvy a dedikace v pozdně humanistické postilografii. Můj upřímný dík patří panu doc. PhDr. Luboru Kysučanovi, Ph.D., za nedocenitelnou pomoc s překladem latinských textů, panu profesoru Bohumilu Fořtovi, Ph.D., za cenné rady a konzultace při formulování literárně teoretického přístupu a paní profesorce Michaele Soleiman pour Hashemi, CSc. za trpělivé poznámky k mému textu.

1 Vymezení badatelského zaměření

Obsahem našeho příspěvku je literárněvědné uchopení předmluv a dedikací české postilografie z let 1592–1620,¹ orientované na vztah těchto paratextů k vlastnímu textu knihy, strukturální analýzu zohledňující rozdíly mezi jednotlivými typy a na způsob utváření postavy dedikanta.² Období 1592–1620 jsme zvolili pragmaticky s přihlédnutím k dobové náboženské situaci a k zastoupení postilografického žánru na knižním trhu. Roku 1592 vychází postila Martina Filadelfa Zámorského, roku 1620 (posmrtně) druhý díl *Vysvětlení prosté biblí malé* Václava Slovacia, prostor mezi zvolenými mezníky tvoří i přes devítiletou proluku v letech 1603 až 1611 období poměrně kontinuální, konfesijně rozrůzněné produkce původní české postilografie.³

V kontextu našeho příspěvku budeme chápat texty označované v tiscích termínem „předmluva“⁴ jako formalizované texty, které se do českého prostředí dostávají koncem patnáctého století a začínají se ve století šestnáctém stávat etablovanou součástí knihy (VOIT 2013: 390), jsou vloženy před vlastním textem a mají ve svém úvodu explicitně zmíněnou dedikační formuli (dedikace)⁵ nebo oslovují čtenářskou obec (předmluva)⁶. Jejich sémantika se v obecné ro-

1) Stranou našeho zájmu zůstane postilografická produkce do roku 1592. Jedná se o překladové kazatelské dílo Antona Corvina (*Výklady na čtení nedělní* [1536–1539, 1539, 1542], *Krátkí výkladové na epístoly nedělní* [1541]), Johanna Spangenbergera (*Postila česká anebo vejkadové na epístoly a evangelia nedělní...* [1557, 1566], *Postila česká k užítku mládeži křesťanské...* [1546, 1553], Johanna Hoffmeistera (*Posila české, totiž kázání na evangelia, kteráž se v nedělské a jiné sváteční dny...* [1551], Kryštofa Fischera (*Postila ditek, v kterážto všecka nedělní a předních svátkův evagelia [...] se vysvětlují...* [1577, 1589, 1601, 1617]) a Jana Fera (*Postila letní aneb kázání evangelistské pravdy...* [1575]); dále z domácí produkce Jana Husa (*Postila svatě paměti M. Jana Husy, mučedníka Božího na evangelia...* [1545, 1563, 1564 (souborně s výklady Jakoubka ze Stříbra)], Petra Chelčického (*Kniha výkladů spasitedlných...* [1522, 1532]), Tomáše Bavorovského (*Postila česká aneb kázání...* [1557]), Ondřeje Štefana (*Výklad řeči Božích...* [1575]) a Jana Kapity (*Postila, to jest kázání...* [1586, první vydání neobsahuje předmluvy]) (HRUBÝ 1901: 50, 152–160, 189–192).

Pro poměrně specifický ráz textu jsme z našeho výběru vyřadili Dikastovu *Postilu každodenní* (1613 a 1614), sestavenou do formátu pomůcky domácí zbožnosti, kde se pojí evangelijní perikopy s krátkými výklady, modlitbami a písněmi.

Primární zdroje tvořily předmluvy původních českých postil a jejich následných vydání od roku 1592 a česká předmluva k postile Jakuba Wujka z Węgrowca od Ondřeje Modestýna Hradeckého. K původním Wujkovým předmluvám jsme nepřihlíželi.

2) Aktuálně se paratexty a s nimi spojenými tématy zabývá například Jan Pišna (2021) a Lucie Storchová (2011, 2014). Náš přístup k materiálu je odlišný, proto práce citovaných badatelů zmiňujeme jen okrajově.

3) Nejmarkantněji se tento rozdíl jeví při porovnání s obdobím 1550 až 1592, kdy jsou původní české postily zastoupeny katolíkem Tomášem Bavorovským (1557) a bratrskými postilami (nedochované postily bratra Lukáše, postila Ondřeje Štefana z roku 1575 a Jana Kapity z roku 1586).

4) Scipio Berlička používá synonymně k termínu „předmluva“ termín „připisní“.

5) Dedikační formulí označujeme titulaturu s oslovením dedikanta, popřípadě členů jeho nejbližšího příbuzenstva.

6) Reálně se jedná „pouze“ o oslovení čtenářů, např.: *Ke všem věrným církevním služebníkům...* (ZÁMRSKÝ 1592: XI.); *Předmluva křesťanskému, pilnému, moudrému a pobožnému čtenáři...* (BOROVSKÝ Z BOROVAN 1617: 14.); *Křesťanskému a pobožnému čtenáři autor pozdravení vínšuje...* (PETROZELÍN KUNŠTÁTSKÝ 1613: X.).

Mirjam Bohatcová používá pro rozdílné útvary termínů „dedikační předmluva“ a „všeobecná předmluva“. My jsme

vině orientuje na dva přístupy: obhájit důležitost a přínosnost vydavatelského počínu a (u dedikací) zdůvodnit výběr dedikanta. U obou typů textů můžeme poměrně snadno identifikovat narativní analogie v části orientované na zdůvodnění vydavatelského počínu (téma). Předmluvu tvoří zpracování/vyložení zvoleného tématu, dedikaci dedikační formule, analogicky pojaté zpracování tématu přecházející do většinou rozsahem kratšího textu orientovaného na postavu dedikanta.

Krátce se zde zmíníme o vztahu paratextů k vlastnímu textu knihy a k osobě adresáta. Dedikační formule mají své kořeny v antické literatuře, jsou přítomny v raně křesťanských textech i ve středověkých spisech,⁷ kdy jsou jejich prostřednictvím zahajovány některé z rukopisů. Dedikační formulí tedy můžeme považovat za poměrně klasický prvek literatury, který se během svého vývoje ustálil na přelomu 15. a 16. století do formátu tvořeného dedikační formulí, zpracovaným tématem a obhajobou/zdůvodněním dedikace. Takto ustálený formát má podle terminologie Antona Popoviče povahu dvojího metatextu. Prvním metatextem je v korelaci s vlastním textem knihy (protextem), k němuž odkazuje a s různou intenzitou doplňuje jeho sémantiku. Druhým metatextem se stává přijetím dobou požadované, formalizované kompozice (univerzálního formátu či metakompozici) s předem danými funkcemi jednotlivých částí (MIKO – POPOVIČ 1978: 260, 262). Oproti žánrové, strukturálně podmíněné kompozici fungují metatexty knihy v rovině „ideálu“, vztahují vydání nového textu do kontextu tradice analogických jednání/událostí a s různou intenzitou okrajově radí, jak s knihou nakládat. Vytvořením kontextu se proces tvorby knihy stává „pokračováním“, dalším dílkem/příkladem v následováníhodné tradici.

Komu je adresována dedikace? Gérard Genette, Petr Voit i Mirjam Bohatcová odpovídají jasně: dedikantovi (BOHATCOVÁ 1990: 146; GENETTE 1997: 118; VOIT 2013: 394). Z logiky litery dedikací si dovolíme s tímto přístupem polemizovat. Vlastní dedikace oznamuje komu (dedikační formule), z jakého důvodu (zpracované téma) a za jakých podmínek (text orientovaný na dedikanta) je dílo dáno „do péče“, nikoli komu je text dedikace určený. Tento pohled podporují části zdůvodňující dedikování a výběr dedikanta jako snahu po zajištění „obraný“ svého

se rozhodli používat pro text v úvodu adresovaný čtenářům samotného termínu „předmluva“ (BOHATCOVÁ 1970: 93); k předmluvám jako nástroji reprezentace (včetně užitého topu rodové mytologie/genealogických fikcí; k tématu se vrátíme v části 2.2): BŮŽEK 1994: 834–835; MAŤA 2004: 88–91; ŠIMŮNEK 2013: 273–275.

7) Cicero věnuje svůj spis *De oratore* (CICERO 1982: 9) a *De natura deorum* (CICERO 1948: 17) Marku Brutovi, autor Lukášova evangelia Teofilovi (Lk 1,3), pater Kolda (KOLDA 1997: 3) věnuje spis *O statečném rytíři* královně Kunhutě a Ondřej z Řezna svoji kroniku převorovi kartuziánského kláštera v Řeznu (ONDŘEJ Z ŘEZNA 2020: 33); (GENETTE 1997: 118).

textu. Autor se jimi neobrací na postavu dedikanta, ale proklamativně oslovuje/ upozorňuje skupinu „modelových“ oponentů na kvality strážce díla.⁸

V následujících částech nastíníme strukturování zvoleného tématu v kontextu kazatelské terminologie (část 2.1), následně budou prostřednictvím aplikace literárně teoretických východisek analyzovány části textů tematicky svázané s dedikantem (část 2.2) a poté stručně charakterizujeme vlastní paratexty (část 2.3).

Našimi primárními texty jsou předmluvy ze všech v Čechách a na Moravě vytištěných postil z daného období: z postily Martina Filadelfa Zámrského, Jiřího Dikasta, Jakuba Petrozelína Kunštátského, Václava Slovacia, Jana Kapity⁹, Blažeje Borovského z Borovan, Vojtěcha Šebestiána Scipiona Berličky a z českého překladu postily polského jezuita Jakuba Wujka z Węgrowca.¹⁰ Výběr odráží strukturovanost předmluv na základě vztahu jejich autora (a jeho konfesijní příslušnosti) k textu knihy i typové členění na základě adresování ke čtenářské obci a uvození (vlastního textu) dedikační formulí¹¹.

Podle vztahu autora předmluvy ke knize je buď autor předmluvy shodný s autorem knihy (Martin Filadelf Zámrský, Václav Slovacijs 1613, 1615 [a 1616], Jiří Dikast, Jakub Petrozelín Kunštátský, Blažej Borovský z Borovan, Vojtěch Šebestián Scipio Berlička), nebo je autoritou zainteresovanou na jejím vydání:

- 8) Jsme přesvědčení, že toto platí i pro případy, kdy je dedikant explicitně požádán o obranu díla. Pro názornost uvádíme několik příkladů:
Ondřej Modestýn Hradecký: „Diabel [...] Církve svatě nikdy bořiti nepřestává a těm, kteří by ji vedle své možnosti hájiti chtěli, vždycky odporným se činí... skrze (kacíře pravím) nástroje, [...] skrze domácí víry [...] tuto mou práci, ač sprostnou přijíti milostivě ráčíte, tak také před výš oznámenými utrhači ochraňovati.“
Martin Filadelf Zámrský: „Aby spisovatelé, skladatelé nových kněh vnuknutím Ducha Božího brali k tomu nápmoc, patrony defensory, pány podstatné, proti rúhačům a utrhačům, závistníkům a klevetníkům...“
Jiří Dikast (předmluva k prvnímu dílu): „[...] milostivi Páni, tuto svou skrovnou [...] práci českou [...] pod milostivou ochranu V. M. [...] obětují [...]“
Vojtěch Šebestián Scipio Berlička: „[...] mnohé hrdiny země české vlast naše nejmilejší vždycky každého věku odkojila[...] takového práci mé[...] opatrovníka obrav, jakého jeho[...] ozdoby ukazují.“
- 9) Pracujeme s druhým vydáním Kapitovy postily s dedikací od tiskaře Jonaty Bohutského z Hranic.
- 10) Jedná se o všechny nedělní a sváteční postily vydané ve vybraném období na našem území. Původně zamýšlený koncept, zpracovat pouze původní české postily, jsme revidovali po seznámení se s příslušnou sekundární literaturou a do výběru jsme zahrnuli i předmluvu překladatele postily Jakuba Wujka z Węgrowca.
- 11) Na tomto místě si dovolueme krátké metodologické zpřesnění. Petr Voit dělí zodpovědnost za přítomnost a autorství paratextů mezi autora, editora a tiskaře (VOIT 2013: 391), Mirjam Bohatcová sestavila typologii zohledňující původnost předmluvy a původnost díla na: český autor díla, zahraniční autor díla, zahraniční vydavatel edice díla, český překladatel, český vydavatel zahraničního díla, český nakladatel, český tiskař a český vydavatel či nakladatel zahraniční edice (BOHATCOVÁ 1970: 94) a Gérard Genette rozpracoval typologii dle autora, původnosti a míry autenticity a fiktivnosti: autentická předmluva je adresována v reálném světě doložené osobě a/nebo je napsána stejně doloženou osobou, fiktivní je jejím opakem, odkazuje ke smyšlené osobě a/nebo je podepsána smyšlenou osobou (postava z knihy, vymyšlená osoba v reálném světě atp.); v tomto kontextu je pak autor předmluvy shodný s autorem knihy nebo se v nějaké míře podílí na jejím vydání (editor, tiskař, překladatel, osoba přizvaná k napsání předmluvy atp.). K původnosti Genette vztahuje předmluvy k prvnímu vydání, předmluvy k následujícím vydáním, předmluvy v následujících vydáních upravované a předmluvy zavržené (GENETTE 1997: 179–181). Z této promyšlené typologie jsou pro náš výzkum vhodné jen případy odpovídající typologii Mirjam Bohatcové.

editor (Jan Rosacius Hořovský), vydavatel (Eliáš Hýboveský) tiskař a editor (Daniel Sedlčanský, Jonata Bohutský z Hranic) a překladatel (Ondřej Modestýn Hradecký), popřípadě kolektivní autorita (Kazatelé evangeličtí z Království českého a Markrabství moravského)¹²; typové členění je odvozené dle míry explicitní adresnosti ke čtenářům: text je uvozen dedikační formulí (dedikace) nebo oslovením čtenářů („vlastní předmluvy“).

Pro lepší orientaci v dílech, autorech, konfesích, roku vydání a představě o reálné velikosti a rozsahu díla sumarizujeme informace do tabulky č. 1 a za ni umístíme tabulku č. 2 se seznamem autorů a jejich dedikantů.

Tabulka 1 Postily, autoři, autoři předmluv a jejich konfese z let 1592–1560.

Autor	Dílo	Rok vydání	Autor předmluvy	Typ předmluvy a rozsah ¹³	Konfese	Formát knihy ¹⁴
Jakub Wujek z Węgrowca	Postila aneb kázání evangelická ...	1592	Ondřej Modestýn Hradecký	dedikace (1–6/6–9)	katolická	4°
Martin Filadelf Zámorský	Postila evangelická...	1592	Martin Filadelf Zámorský	dedikace, (III–VI/VI–X) předmluva (XI–XXII)	luterská	2°
Martin Filadelf Zámorský	Postila evangelická...	1602a	Kazatelé evangeličtí (LJ+ČJ) ¹⁵ / Daniel Sedlčanský/ Martin Filadelf Zámorský/	Dedikace (LJ+ČJ), (1–2/2) dedikace (1–3/3–4) dedikace, předmluva	luterská	2°

12) Celkově pracujeme s dvaceti paratexty dvanácti titulů, z nichž je jeden titul (*Postila evangelická*) přítomný ve třech vydáních (9+3). Autor paratextu a knihy je shodný v devíti případech, v jednom případě je autorem překladatel, editor a tiskař. Z tohoto rámce vybočuje přístup Jiřího Dikasta, Blažeje Borovského z Borovan a Václava Slovacia (1605), kteří opatřili předmluvou oba díly svých postil, a *Postila evangelická*, se zachovanou předmluvou autora v následných vydáních doplněných předmluvou tiskaře a kolektivní autority (1602a Dráždany) a vydavatele (1602b Lipsko). Termín „kolektivní autorita“ přejímáme od Mirjam Bohatcové (BOHATCOVÁ 1990: 227) a řadíme pod něj předmluvy podepsané v první osobě plurálu.

13) Předmluvy a dedikace jsou paginovány pouze u prvního vydání Zámorského postily (1592) a v postile Scipiona Berličky. Zámorský je paginován římskými číslicemi, které jsme převzali i do naší tabulky. Scipionova předmluva má paginování na každé pravé straně (v rámci dvojlistu) a z toho důvodu (a pro lepší orientaci) s ní budeme pracovat shodně jako s postilami s nepaginovanou předmluvou: první strana textu bude mít číslo 1, k následujícím stranám se bude vždy hodnota 1 přičítat. Lomítko odděluje rozsah části „výkladu“ od textu orientovaného na dedikanta.

14) Uvedené formáty mají rozměry: 2° (folio) obvykle 35–45 cm a 4° (kvart) mezi 20–30/25–35 cm (BOHATCOVÁ 1990: 148; VOIT 2019a; VOIT 2019b).

15) Latinská verze je s českou synonymní.

Autor	Dílo	Rok vydání	Autor předmluvy	Typ předmluvy a rozsah	Konfese	Formát knihy
Martin Filadelf Zámorský	Postila evangelická...	1602b	Eliáš Hýboveský+Tatianus Hradecký/ Martin Filadelf Zámorský	dedikace, (1–3/3–4) dedikace, předmluva	luterská	2°
Jiří Dikast	Postila nebo kázání krátká ...	1612	Jiří Dikast	dedikace (2x) (1–6/6–8; 1–12/12–13)	utrakvistická	4°
Jakub Petrozelín Kunštátský	Postila neb kázání sumovní...	1613	Jakub Petrozelín Kunštátský	dedikace, (1–6/6–9) předmluva (1–2)	bratrská	4°
Václav Slovacius	Díl postní...	1613	Václav Slovacius	dedikace (1–3/3–5)	luterská	4°
Václav Slovacius ¹⁶	Vysvětlení prosté biblí malé...	1615	Václav Slovacius	dedikace (1–3/3–7; 1–3/2–4)	luterská	2°
Jan Kapita	Postila, to jest kázání kteráž na Řeči Boží...	1615	Jonata Bohutský z Hranic	dedikace (1–3/3–4)	bratrská	4°
Blažej Borovský z Borovan	Hypomnema Epistolarum que...	1617	Blažej Borovský z Borovan	dedikace (1–12/12–14), předmluva (1–6) dedikace (1–5/6–7)	luterská	4°
Vojtěch Šebestián Scipio Berlička	Postila...	1618	Vojtěch Šebestián Scipio Berlička	dedikace (1–10/10–16)	katolická	4°
Václav Slovacius	Vysvětlení prosté biblí malé... Díl druhý.	1620	Jan Rosacius Hořovský	dedikace (1–10/10–12)	luterská	2°

16) *Vysvětlení prosté biblí malé* je složené z dříve vydaných, místy dle potřeby doplněných postilografických spisů, tematicky spojených s určitou částí církevního roku. Tomu odpovídá zvolené pojmenování jednotlivých „dílů“: *Výkladové adventních řečí, Výkladové řeči o narození Krista Pána, Výkladové řeči masopustních k všedním dnům nařizených, Výkladové řeči postních* (s úvodním listem s názvem *Díl postní. Řeči na každý den nedělní i všední...*), *Kázání dvoje na slavnost vzkříšení Páně...*, *Výklad epistoly na Den velikonoční*, kázání na Velikonoční pondělí až první sobotu po Velikonocích, *Výklad řeči provodních, Výklad řeči na Den seslání Svatého Ducha* a výklady na dny v týdnu po Svatém Duchu (pondělí, úterý, sobota). Hynek Hrubý vysvětluje rok vydání 1616 u *Výkladů řeči postních* zařazením druhého připravovaného vydání do souboru *Vysvětlení prosté biblí malé...* (HRUBÝ 1901: 197–198).

Tabulka 2 Autoři předmluv a dedikanti

Autor předmluvy	Dedikant
Ondřej Modestinus Hradecký	Stanislav Pavlovský, biskup olomoucký
Martin Filadelf Zámorský	Hynek Bruntálský z Vrbna
Evangeličtí kazatelé	Kristián II. (saský vévoda a kurfiřt)
Daniel Sedlčanský	Jiří z Šternberka a na Postoloprtech Zikmund Smiřický ze Smiřic Jan Rudolf Trčka z Lípy Jan Kašpar Kaplíř ze Sulevic
Eliáš Hýboveský a Tatianus Hr.	Jan Václav Vencelík Jindřich Konrád Vencelík Zikmund Matouš Vencelík
Jiří Dikast	Jan Sezima ze Sezimova Ústí Jiří z Talmberka a na Jankově Jindřich Matyáš Thurn Jiří ze Švamberka Děpolt Švihovský z Rýzemberka Karel z Vartemberka Vilém st. Popel z Lobkowicz Jáchym Ondřej Šlik z Holiče // Jiří Gerštorf z Gerštorfu Oldřich Gerštorf z Gerštorfu Prokop Dvořecký z Olbramovic Bohuslav z Michalovic Kryštof Fictum z Fictumu Zikmund Matěj Vencelík Václav Bořek z Dohalic
Jakub Petrozelín Kunštátský	Kateřina Osovská (roz. z Valdštejna)
Václav Slovacius	Karel Jindřich Křinecký z Ronova
Václav Slovacius	Jan Albrecht st. Křinecký Bohuslav Jiří Jan Albrecht Křinecký Jindřich Jan Viktorín Křinecký // Johana Křinecká rozená z Budova a její dcery Beatrix, Marie Magdalena a Johanna Žofie Křinecká rozená z Lukavce Kateřina Zárubová rozená Křinecká z Ronova
Jonata Bohutský z Hranic	Albrecht Jan Smiřický ze Smiřic
Blažej Borovský z Borovan	Jan Rudolf Trčka z Lípy Adam Erdman Trčka z Lípy Vilém Trčka z Lípy // Marie Alžběta Trčková z Lípy Johanna Trčková z Lípy
Vojtěch Šebestián Scipio Berlička	Jan st. Říčanský Kavka z Řičan
Jan Rozacius Hořovský	Jan Albrecht st. Křinecký

Pro vypracování našeho textu jsme zvolili přístup schopný uchopit (poměrně) formalizovanou strukturu a postihnout epistemologický a ontologický charakter dedikanta. Cíleně jsme se vyhnuli podrobnějšímu popisu jiných rámcových částí¹⁷ (básní, modliteb, seznamů oprav chybných míst a rejstříků) a rozboru formalizovaných částí předmluv spojených s vlastní dedikační formulí, s oslovením dedikanta na počátku a závěru textu a s datací.¹⁸

2 Předmluvy a dedikace

2.1 Struktura zpracování zvoleného tématu

Učebnice a příručka *ars predicandi* si i přes více jak tisíciletou historii kazatelství udržely konzervativní přístup k antickému rétorickému ideálu strukturování řeči na *úvod, vypravování, čili vlastní pojednání a závěr* (ARISTOTELES 1999: 224–225) a spíše rozpracovávaly možnosti obohacení řeči než experimentování s takto koncipovaným zažitým formátem. Dobovou (raně novověkou) terminologií bychom mluvili o částech *argumentum/proemium/introductio*¹⁹, *exordium*, *confirmatio* (respektive *narratio*, *confirmatio* a *refutatio*) a *conclusio/peroratio/epilog*. *Argumentum/proemium/introductum* definovalo předpoklady pro formulování tématu kázání. *Exordium* bylo vlastním úvodem ke kázání, oslovovalo posluchače a formulovalo téma. Výkladovou část tvořil vlastní výklad (*narratio*), potvrzení jeho správnosti (*confirmatio*), a ne příliš časté vznesení a vyvrácení námitek (*refutatio*²⁰). *Závěr/conclusio/peroratio* shrnoval základní ponaučení a nabádal posluchače k jejich respektování a dodržování (KOPECKÝ 1968: 67; SLÁDEK 2017: 61–63).

17) Termín „rámcová část“ budeme používat synonymně k termínu *paratext*.

18) V této logice nezohledňujeme ani dobové příručky *ars dictandi* a *ars dictaminis*; struktury předmluv a dedikací mají v námi analyzovaném materiálu výstavbu podobnou s výstavbou kázání, proto, pokud se uchýlíme k popisu jednotlivých částí, budeme užívat terminologii užívanou v rámci *ars praedicandi*.

Strukturou dedikačních formulí (*inscripce*, *intitulace*, *salutace* a *invokace*) a textu následujícího po *conclusiu* (*apre-kace*, *lokace*, *datace*, *signování* a *charakteristika*) se ve své disertační práci zaměřené na předmluvy v jazykově českých tiscích z druhé poloviny 16. století zabýval vyčerpávajícím způsobem Jan Pišna (PIŠNA 2021: s. 59–64).

19) Nejedná se o část, která by byla mezi kazateli rozšířená, v našem souboru jej v kázáních užívá pouze Martin Filadelf Zámorský a nepravidelně Jiří Dikast.

20) Jedná se o část typickou spíše pro barokní homiletiku; v *paratextech* ho využil Blažej Borovský z Borovan v předmluvě, kde řetězení námitek a jejich vyvrácení představují kompoziční prvek; v homiletice může být identifikováno v dialogických pasážích kázání Jiřího Dikasta.

Pro vybraný kratší příspěvek o kazateli Martinu Filadelfu Zámorském jsme zvolili odlišnou terminologii a do uspořádání jsme zohlednili tištěnou podobu: argumentum, evangelium (příslušné nedělní čtení), exordium, partitio, divisio a conclusio (ŠALOMOUN 2021: 186–187). Partitio definovalo v bodech základní tematické členění exegeze, usouvztažňovalo vybrané téma k nějakému světskému či duchovnímu problému²¹ a divisio analogicky k narratiu s confirmatiem tvořilo vlastní jádro výkladu (mělo zohlednit výklad historický, alegorický, morální a anagogický).²² Pro níže předložené charakteristiky (část 2.3) budeme pracovat s tímto našim modelem.

Shodně s kazatelskou praxí jsou texty konstruovány za pomoci užití perikop z církevních autorit (bible, církevní otcové atp.) a některé mají téma předmluv odvozené od sekundárních textů: v jednom případě autor rozvíjí slova Jana Zlatoústého, v jednom Opsopea, po třech se vyskytují starozákonní a novozákonní východiska a pět předmluv nemá téma explicitně svázané se sekundárním textem. Pro lepší orientaci jsme data sumarizovali do tabulky č. 3 níže.

Tabulka 3 Předmluvy odvozené a neodvozené od sekundárních textů

Autoři odvozující téma předmluvy ze sekundárního textu		Autoři neodvozující téma předmluvy ze sekundárního textu
Martin Filadelf Zámorský	Ř 15,4; 2 Tim 30,16–17 // 1 J 5,6-7	Ondřej Modestinus Hradecký
Daniel Sedlčanský	Ž 119,1; Deut 28,1	Eliáš Hýboveský a Tatianus Hradecký
Evangeličtí kazatelé...	2 Kral 22 (král Joziáš)	Václav Slovacijs (1615)
Jiří Dikast	2 Kor 10,3–6 // Mt 3,17	Jonata Bohutský z Hranic
Jakub Petrozelín Kunštátský	2 Tim 3,16–17	Vojtěch Šebestián Scipio Berlička
Václav Slovacijs (1613)	Ž 68,19 (respektive Ef 4,8–11)	–
Václav Slovacijs (1615/1616)	Ž 68,19; Ef 4,8–11	
Blažej Borovský z Borovan	Jan Zlatoústý // Mt 5,8	–
Jan Rosacijs Hořovský	Opsopaeus ²³	–

21) Partitio je část typická pro humanistické i barokní kazatelství, v námi analyzovaných předmluvách jej v samostatné podobě nenalezneme, jeho sémantika (pokud je přítomna) bývá součástí exordia.

22) Zde je nutné si uvědomit, že v absolutní většině případů se jednotlivé typy výkladů prolínaly a jen těžko bychom je v pozdně středověkém, humanistickém a následně i barokním kazatelství hledali v „čisté“ podobě (SLÁDEK 2017: 186).

23) Nepovedlo se nám s jistotou určit, o jakou osobnost se přesně jedná.

Část orientovaná na dedikanta kazatelskému strukturování neodpovídá, spíše můžeme hovořit o užití dvou či tří tematických „okruhů“ se zřetelem na propojení s předchozím textem. Prvním okruhem je vyjádření vztahu autora k dedikantovi (často jeho pánovi na kolatuře²⁴), druhým jsou důvody výběru dedikanta a třetím (ne vždy užívaným) jsou důvody proč knihu uvést dedikací²⁵. Pro naše uvažování v části 2.2 je stěžejní druhý okruh s explicitně vybranými reprezentativními vlastnostmi dedikanta, oproti prvnímu, který je formuluje na základě vztahu (podřízeného) autora a své (nadřazené) vrchnosti (blíže nastíněno v závěru části 2.2 a v části 2.3).

2.2 Dedikant: literárně teoretické uchopení

Zkoumání textů svázaných s osobou dedikanta svádí ke kombinaci historiograficky orientovaného přístupu s literární reflexí míst podléhajících žánrové formalizaci (topům). Takový přístup je v této práci zastoupen námi citovanými badateli²⁶ a v kontextu bádání o žánru vytvořil prostor pro, řečeno s nadsázkou, pozitivistické vytěžení textů. Náš přístup je odlišný záměrnou primární orientací na transmisi reálné postavy do jejího „literárního a referenčního protějšku“. Na následujících řádcích ve stručnosti nastíníme výchozí literárně-teoretický fikčně-narativní koncept a blíže pojednáme o kategoriích aplikovatelných na literárního dedikanta²⁷. Budeme hledat na odpověď na otázku: Pomocí jakých atributů jsou při upozadění děje formovány postavy dedikantů?

Postava ve významu narativní literární entity je v krajních případech nahlížena optikou strukturalistickou a mimetickou.²⁸ Strukturalistická optika pojímá postavu jako textový fenomén disponující specifickými textovými funkcemi, naproti tomu mimetický přístup v literární postavě vidí nositele analogických prvků lidí/postav „skutečného“ nefikčního světa (FOŘT 2008: 57–58).²⁹ V praxi se oba přístupy více méně prolínají a tvoří implicitní předpoklad pro čtenářskou kompetenci mentálně rekonstruovat v procesu čtení (vypravěčem zamýšlený) obraz postavy („znaku“). Zjednodušeně řečeno, pracuje čtenář s textem definu-

24) Kolatura je starší označení pro farnost, církevní administrativou vytvořené území spádovosti obyvatel k faře.

25) V praxi se jednotlivé „okruhy“ a zpracované důvody/témata vzájemně prolínají.

26) Citované texty Mirjam Bohatcové, Gérarda Genetta a Petra Voita.

27) Následující řádky si kladou za cíl nastínit ve stručnosti základní atributy narativního přístupu, nemají ambice být uceleným pojednáním o naratologii, ani o teorii fikčních světů.

28) Dichotomie reflektuje „extrémní“ polohy, které se v čisté podobě v dnešní literární vědě snad nevyskytují.

29) Zde je nutné zdůraznit, že se nejedná pouze o případ postav reálných, vsazených do literárního světa, ale o obecnou podobnost.

jícím jednotlivá specifika, s vlastní zkušeností čtení a v různé míře s implicitní znalostí referenčního předobrazu.³⁰ V tomto kontextu má každá z postav textem definované specifické vlastnosti/charakteristiky. Přiřazené vlastnosti jsou buď přímo definovány prostřednictvím řečových aktů (např. vypravěčovým či jiným aktérem vyprávění a jejich referováním o postavě) nebo nepřímo reprezentovány popisem chování postavy. Pod kategorií nepřímé reprezentace spadá popis vzhledu, jednání, způsob řeči postav a jejich narativní vědomí (způsob sebereflexe v rámci narativu) a vlastní jména se schopností zaštitit specifické charakteristiky jedné narativní entity a personifikovat ji skrz pojmenování (IBID.: 62–74).

Poměrně specifické postavení dedikanta v kontextu prozaických žánrů nás přivádí k literární problematice transmise postav mezi různými druhy vyprávění, ke vztahu „originálu“ (prvotního užití dané postavy) s jeho „verzemi“ (restarty sérií, adaptace, remaky atp.) Uri Margolin pracuje v tomto kontextu s kategorizací na postavy intratextuální, intertextuální a extratextuální.³¹ Intratextuální verze originálu jsou typické pro fikční světy s více vypravěči či s více časovými rovinami příběhu. Za příklad nám poslouží Čapkova noetická trilogie nebo reflexe Čičikova ostatními postavami v *Mrtvých duších* (MARGOLIN 2017: 154–156). Intertextuální verze jsou adaptacemi postav v rámci jiného uměleckého diskurzu s proměněnou ontologickou podstatou (Zmoudření Dona Quichota, Doktor Faustus, Ulysses, Červená Karkulka či různá pokračování Sherlocka Holmese).³² Extratextuálními verzemi jsou postavy s reálným historickým předobrazem v aktuálním světě, s různou mírou odklonu od svých reálných předobrazů v rovině postavy (popis a charakteristika) a v rovině příběhu/existence literární postavy na časové ose vyprávění (udržení doložených historických okolností spojených s historickou osobou atp.) /IBID.: 173–174/.

Způsob transmise reálné postavy do literární entity dedikanta se výrazně neliší od autorských způsobů adaptování reálné postavy do fikčního příběhu: vliv žánrové formalizace, ideových a sociokulturních stereotypů³³ při formování postavy (univerzálních vlastností „vzorového“ křesťana) a jejich rekonstruování z „encyklopedie“ dobového povědomí a dokumentů (IBID.: 157–177;

30) Referenčním předobrazem může být reálná historická postava, ale také „typ“ (bankéř, zloděj, vrah atp.).

31) Umberto Eco mluví v tomto smyslu o „fluktujících postavách“ a „fluktujících partiturách“ (ECO 2013: 75–79). Margolinovu typologii považujeme za srozumitelnější a názornější.

32) Zde se nabízí otázka po referenčním originálu. Originálem pro verzi nemusí být nutně existence v prvním výchozím textu, ale až v jedné ze vzniklých „verzí“, která se pro následující verzi stává originálem. Podobně problematická je vlastní intertextová transmise. Může se jedna o „aktualizování“ již vytvořené postavy a příběhu, ale také o doplnění příběhu původního (např. Anna Karenina Woodyho Allena) /MARGOLIN 2017: 156–172/.

33) Zde se nabízí otázka po ontologické povaze postav transformovaných do fikčních diskurzů prostřednictvím stereotypizace.

NESSELROTH 2017: 183; ECO 2013: 84–88). Výsledný literární produkt překračuje ontologickou hranici mezi reálným a literárním, kterou Margolin definuje slovy: „Aktuální lidský jednatel na rozdíl od jednotlivce sémanticky zkonstruovaného je esenciálně definován nikoli nějakou množinou konstitutivních vlastností nebo průběhů událostí, ale svým jedinečným kauzálním původem, biologickým a prostorově-časovým [...] je připoután ke generickým pravidelnostem svého druhu [...]“ (MARGOLIN 2017: 179).

Margolinova formulace epistemologického a ontologického rozdílu mezi fikčním a v reálném světě existujícím nás přivádí (zpět) k nazírání osoby/postavy dedikanta. Víme zcela přesně, jak se chová Ubertino z Casale ve *Jménu růže* a jsme na základě podaných informací schopni zrekonstruovat ontologický potenciál této transmise reálného Ubertina do postavy. Pro naratologii není klíčová otázka po míře podobnosti reálného a fikčního Ubertina, ale zda je Ubertinova postava dostatečně věrohodná ve světě, který obývá. Na základě litery románu je čtenář schopný zrekonstruovat Ubertinovu všednodennost (ve fikčním klášteře), ke které se i při sebevětší snaze historiků pravděpodobně čtenář nedostane. S nadsázkou můžeme říci, že fikčního Ubertina známe mnohem lépe než Ubertina reálného. Analogicky můžeme přistoupit k jakékoli fikční postavě i reálně existující osobě. Míra poznání fikční postavy je přímo úměrná relevanci vypravěče, oproti tomu při poznávání skutečných osob jsme daleko víc odkázáni na „nedourčenost“ a pomyslnou nekonečnost „konstitutivních prvků“ (ECO 2013: 66). Na základě těchto úvah pro nás nepředstavuje dedikant obraz reálné postavy, ale pouze typ postavy fikční, rekonstruované na základě potřeb (účelnosti) autora dedikace přiřazením příznakových vlastností (IBID.: 83–89).

Příznakové vlastnosti jsou v případě dedikací dvojí povahy: vychází z hodnotového spektra křesťanského, konfesně modifikovaného pojetí světa a z množiny událostí spojených s dedikantovým reálným předobrazem, čímž literárního dedikanta autor definuje jako pokračovatele ideálu křesťanské tradice. V textech jsou tyto dva směry poměrně jasně odlišené. K tradici se vztahuje téma dedikace, k dedikantovi řádky odkazující k jeho reálnému protějšku; k propojení dochází v části orientované na dedikanta,³⁴ spojením jeho postavy a vyloženého tématu, respektive v místě, kde se téma stává atributem postavy.³⁵ Pro názornost zde uvádíme několik příkladů:

34) Jsou zde patrné tři postupy. Přímou definicí autor předkládá „topos“ ideální vrchnosti a ideální křesťanské vrchnosti prostřednictvím čeho (zjednodušeně řečeno, jak dobře si dedikant stojí v plnění svých světských povinností a jak je dobrým křesťanem), nepřímou prezentací jsou příklady skutků ze života (součást vlastní dedikace) a hodnotové ukotvení/propojení se zpracovaným tématem.

35) I přes různé podoby je propojení uskutečněno explicitním dáním díla dedikantovi v ochranu.

Hynek st. Bruntálský z Vrbna Martina Filadelfa Zámrského je personifikací ideálu vrchnosti v jejím světském i duchovním počínání (dle Is 49,23 a Ž 2,10–12). Poctivě spravuje své panství, poctivě zastává post císařského rady a hejtmána a zároveň je věrným křesťanem a luteránem, podporuje luteránskou komunitu a je „věrným posluchačem kázání“. Podílem na vydání postily se stává součástí diskurzu zpracovaného tématu: je účastníkem tradice psaných výkladů a jejich dedikování a současně následovníkem legitimního věroučného protestantství (augšpurské konfese).

Kateřina Osovská Petrozelína Kunštátského je ochránkyní a podporovatelkou autora/církve na kolatuře, pečlivou posluchačkou kázání, vdovou po vzorném křesťanu a skvělém muži. Dedikováním je vsazena do tradice podobně obdarováných „vzorových“ křesťanů a současně se stává nástrojem Božím při šíření jeho vůle: podporuje přípravy kázání, jejich šíření (prostřednictvím postily) a obecně činy vedoucí k lepšímu poznání Boha.

Václav Slovacius zasadil Albrechta st. Křineckého s jeho syny a tehdejší panovníkem na pomyslný „chvost“ pozemského času v roce 1615 (vytvořil z nich jeho „nedílnou“ součást). Pánové Křinečtí jsou vzornými křesťany právoplatného augšpurského vyznání: pevní ve víře, posluchači kázání, aktivní podporovatelé autorova rozsáhlého knižního projektu *Vysvětlení prosté biblí malé*. Navíc jsou pokračovateli rodu po staletí věrného panovníkovi (fiktivní rodové genealogie).

Jana st. Říčanského Kavku z Říčan formuloval Scipio Berlička jako vzor vrchnosti ve věcech světských i náboženských: podporuje katolickou církev na kolatuře, je pobožný a aktivně se účastní náboženského života. Ve světské sféře je moudrým radou (v minulosti varoval před vpádem z Uher) a vlastencem, obráncem národních zájmů a katolické tradice (v autorově pojetí se v jedno pojí katolictví, vlastenectví a ideál vrchnosti; podpora vydání postily je jeho „bojem“ proti „novotám“).

2.3 Struktura jednotlivých dedikací

Jakub Wujek, *Postila aneb kázání evangelická*, 1592, Ondřej Modestýn Hradecký³⁶

Exordium: Je vhodné a užitečné vydávat knihy v národních jazycích?

Partitium: A. Vede vydávání výkladů a Písma k zahálce a k neúčasti na církevním životě?

36) Jednotlivé texty budou uvozeny ve formátu: autor knihy, název, rok vydání, autor předmluvy.

B. Vede vydávání výkladů, Písma a jejich čtení laiky k náboženským rozepřím?

Divisio: ad A. Vydávání může vést k zahálce, ale také může pomoci při špatné práci kněží; je užitečnější číst knihy křesťanské než pohanské.

ad B. Laické studium může vést ke vzniku různých sekt, ale také k posílení křesťanského života.

ad AB. V současnosti je vydáváno mnoho náboženských knih kacírských, které z nedostatku čtou i katolíci, a je tedy správné vydávat knihy katolické.

Conclusio: Autor vysvětluje své zapojení do vydání postily „bratra z tovaryšstva“ a zdůvodňuje, proč nenapsal vlastní.

Dedikant: Autorský topos malosti a nedokonalosti díla.

Autorem postily byl výborný muž (jezuita).

Dílo bude odporné ďáblu a kacírům (častým budoucím kritikům).

Dedikování díla (knihu klade k rukám k ochraně pro boj s pohanstvím).

Prosba Boha za podporu v životě i úřadu dedikanta a jemu podřízených.

Martin Filadelf Zámorský. *Postila evangelická*, 1592, Martin Filadelf Zámorský

Dedikace

Exordium: Učení a vznešení lidé se podíleli na výchově a vzdělání lidu, církevní sepisovali knihy pomáhající k lepšímu životu ve víře.

Partitium: A. Napsané věci jsou k naučení, potěše a naději (Ř 15,4).

B. Vše napsané je vdechnuté od Boha a slouží k naučení, trestání a napravení (2 Tim 30, 16–17).

Divisio: ad A. Existuje tradice vydávání výkladů a autor se stává její součástí, když na nátlak a prosby svého okolí začal s prací na postile.

ad B. Věřoučná orientace na augšpurskou konfesi; ať jsou kritikové „upřímní“ ke konfesním rozdílům.

Conclusio: Vymezení se vůči „sektám“ a všem, kteří (vědomě) přivozují rozkol do křesťanství a nedrží se slova Božího.

Dedikant: Doložená historická tradice dedikování díla (+participace Ducha svatého).

Proč je dedikováno: panský stav (včetně králů a vládců) je vyvolený Bohem, na ochranu před utrhači, pro odhalení dobrých skutků a kvality života dedikanta a vážnost pro dedikované i autory.

Proč je dedikováno dotyčnému: kvalita a starobylost rodu, kvalita osoby (Hynka st. Bruntálského z Vrbna), pro ochranu díla, pro vážnost dedikovaného (společenský postavení+konfese), vděk dedikovanému.

Přímluva u Boha za rod dedikanta.

Předmluva

Exordium: Status Trojice, Duch svatý a jeho přítomnost při kázáních a při psaní knih „zdravých“ výkladů.

Divisio: Proč vydávat potřebné knihy.
Dary/hřivny Ducha svatého a jejich naplnění, různé způsoby kázání, různý autorský styl.

Povinnost kazatelů znát a číst teologické knihy (důraz na jejich vzdělanost).

Perikopní systém: vznik a historie, cykličnost a potřeba opakování, tradice a z ní vzešlý řád (nemá se opouštět).

Autor a kniha: vyznání víry v intencích augšpurské konfese, popis svého autorského stylu, postila jako vzor pro ostatní kazatele, reprezentace jednoty augšpurské konfese.

Obhajoba tvůrčího/vydavatelského počínu.

Conclusio: Jak má být s knihou nakládáno.

Martin Filadelf Zámorský. *Postila evangelická*, 1602a, Evangeličtí kazatelé Království českého a Markrabství moravského

Exordium: Vrchnost, její vyvolení Bohem a její povinnost péče (i duchovní) o poddané.

Divisio: O lidskou spásu se stará v nebi Bůh, na zemi vrchnost (včetně dedikanta) a podpora vydání postily je podporou péče o duchovní věci člověka.

Conclusio: Z výše předložených důvodů byla kniha znovu vydána a věnována dedikantovi.³⁷

Dedikant: Dedikuje se na důkaz vděku a pro obranu díla.

I přesto, že Kristián II. nerozumí češtině, dedikátoři ubezpečují, že jazyk knihy odráží (napodobuje) Boží vůli ve světě.

Přímluva u Boha za dedikanta.

37) V této předmluvě splyvá conclusio s návratem k tématu dedikanta, naše členění je tak značně „formalistní“.

Martin Filadelf Zámorský. *Postila evangelická*, 1602a, Daniel Sedlčanský

Exordium: Potěšení ze zákona Božího a ostříhání přikázání Pána.

Divisio: Vrchnost je Bohem vyvolený stav s povinností chránit a podporovat církve a současně se starat o poddané.

Povinnost vrchnosti je znát náboženství a vzdělávat se ve věcech víry.

Z těchto důvodů je dedikování vrchnosti prokázáný vděk.

Důvody a problémy spojené s vydáním knihy (1592 a 1602).

Conclusio: Postila je dobrou knihou a nepotřebuje být chválena.

Dedikant: Dedikuje se pro pravost a stálost ve víře, pro obranu knihy (obecně pro její snazší existenci).

Martin Filadelf Zámorský. *Postila evangelická*, 1602b, Eliáš Hýboveský a Tatianus Hr.

Exordium: Vznik a historie perikopního systému.

Divisio: Perikopní systém tvoří „řád“/jistotu všedního života; povinnost církevních představených (církevních učitelů) je správně vykládat „pravdu“ po obsahové i formální stránce, tedy být schopný předat a vykládat Písmo, proto je vhodné vydávat „správné“ sbírky kázání, a proto bylo spolu s přáním evangelické obce přistoupeno k novému, edičně upravenému vydání postily MFZ.

Conclusio: Správnost vydavatelského počínu.

Dedikant: Dedikováno v kontextu tradice, pro záštitu nad dílem.

Pro urozenost a kvalitu rodu a stálost a známost v konfesijní orientaci. Přímluva u Boha za dedikanta.

Jiří Dikast. *Postila nebo kázání krátká na evangelia...*, 1612, Jiří Dikast.

Předmluva k prvnímu dílu

Exordium: Církev Boží a v ní postavený panský stav („rytíři“)

Divisio: Úkol panského stavu: dohlížet na dodržování Božího zákona a „bojovat“ proti pozemskému, hříšnému a tělesnému a následováním Krista (a Boha) vítězit nad nepřáteli víry, s vírou přečkat nepřítel a utrpení a bojovat s ním proti hříchu.

Conclusio: Následování Krista a Ducha svatého vede k dosažení Boží milosti.

Dedikant: Povinnost Bohem ustavené vrchnosti pečovat o církve (výčet příkladů) od Nabukadnezara II. přes Karla Velikého, Karla IV. po krále Matyáše II. a královnu Annu).

Zdůvodnění volby dedikanta: stálost ve víře pod obojí (explicitně zmíněn Maxmilián II. a Rudolf II.).

Autorský topos malosti, participace na Božím díle (a spolu s tím na důsledcích Rudolfova Majestátu) a odevzdání díla pod ochranu dedikantů.

Předmluva k druhému dílu

Exordium: Kdo následuje Krista, následuje Boha.

Divisio: Vztah Syna a Otce (bez Ducha) a podíl Syna na vykoupení z hříchů (opět následování Slova Otce, mimo jiné prostřednictvím kazatelů).
Poznání Boha: prostřednictvím poznání jeho vůle skrz projevení v SZ a NZ (přes poznání Krista pomocí knih proroků a apoštolů, a učitelů).

Čtení Písma: Perikopní systém, jeho historie a utváření; meze perikopního systému (orientace pouze na zmíněné části bez zřetele k ostatním).

Boží důvody pro sepsání Písma: Písmo jako smlouva či závazek mezi Bohem a lidmi; památka této smlouvy; vydělení se od ostatních sekt; obrana Bohem projevené pravdy, proti utrhačům.

Conclusio: Dík Bohu za trvalé projevení v Písmu a možnost podílu na posmrtném vykoupení.

(Po conclusiu následuje krátký text ediční povahy.)

Dedikant: Zdůvodnění volby dedikanta: stálost rodů ve víře podobojí, osobní známost individuálních kvalit jednotlivců a prokázání vděčnosti (autorský topos malosti).

Prosba u Boha za dedikanty.

Jakub Petrozelín Kunštátský. *Postila neb kázání sumovní...*, 1613, Jakub Petrozelín Kunštátský.

Dedikace

Exordium: Písmo má původ u Boha a obsahuje vše potřebné ke spasení.

Divisio: Písmo svaté je dokonalé a je jedinou regulí pro spasení; z lidské přirozenosti nemusí být vždy pochopeno, proto existuje potřeba správných výkladů dle pravidel víry; výklady Písma jsou povinností církevních správců.

Prvořadě musí být vykládána nedělní čtení; výklad „aktualizuje“ literu a zároveň je poučením.

Součástí výkladů jsou spolu s evangeliijními i málo vydávané epištolní výklady.

Conclusio: Obhajoba autorského počínu: kniha je vydána pro podporu víry, z důvodu nedostatku epištolních výkladů a pro poptávku po epištolních výkladech.

Dedikant: Tradice a zvyk zvolit dílu „patrona“.

Zdůvodnění volby dedikanta: působení na kolatuře, vděk, zájem dedikanta o kázání a smrt manžela (proto Kateřina Osovská a nikoli Smil Osovský z Doubravice).

Žádost o ochranu díla.

Předmluva

Exordium: Volba správného autorského stylu (pro udržení pozornosti, pobavení i poučení).

Divisio: Požadavek nového vydání postily.

Conclusio: Ediční poznámka o vydání postily.

Václav Slovacius. *Díl postní...*, 1613, Václav Slovacius.

Exordium: Kristus vysvobodil věřící od věčné smrti a prostřednictvím Ducha svatého jim rozdal „dary“ (hřivny).

Divisio: Prostřednictvím Ducha svatého byli vybráni učitelé a obdarování rétorickým a exegetickým nadáním; jejich povinností je své „dary“ užívat.

Conclusio: z těchto důvodů autor přistoupil k sestavení a vydání Postily celoroční, věroučně svázané s augšpurskou konfesí.

Dedikant: Postila je sestaven z Písma a z učitelů Písma augšpurské konfese (zdůrazněny události r. 1530, 1575 a 1609) na žádost rodu Křineckých a k pobožnosti poddaných.

Zdůvodnění volby dedikanta: působení na kolatuře, pobožnost rodu, věrnost a pevnost ve víře (a tím předurčení k věčnému životu), pro utvrzení víry dedikanta.

Václav Slovacius. *Vysvětlení prosté biblí malé...*, 1615, Václav Slovacius.

Exordium: Při stvoření světa stvořil Bůh čas.

Divisio: Dichotomie času (Boží a lidský), geneze jeho členění (den, noc, 24 hodin, týden...), ustanovení délky roku, různé stanovování jeho počátků (Athény, Egypt, Řím až křesťanský počátek).

Conclusio: (Buď chybí, nebo jej zastává vyústění do počátku křesťanského roku.)
 Dedikant: Potíže s vydáním postily vyřešil peněžitý vklad dedikanta, kterým chtěl Bohu poděkovat za uzdravení.
 Zdůvodnění volby dedikanta: pobožnost, podpora vydání knihy, vzorné naslouchání kázání, pevnost ve víře (zdůrazněné události let 1531, 1575 a 1610 a explicitně vydání Majestátu), vděk za podporu na kolatuře, oslava rodu skrz fiktivní genealogii (s počátkem v roce 1003).

Předmluva k *Výkladům řeči postních*

Exordium: Rozličnost darů Ducha svatého shodně s rozdílností údů těla svornost neruší.
 Divisio: Dary víry jsou v různých podobách dávány Duchem svatým učitelé víry a obdarovaní je mají v souladu s Boží vůlí užívat.
 Conclusio: Autor užívá darů Ducha svatého při práci na svých *Výkladech* augšpurské konfese (zdůrazňuje roku 1530, 1575 a 1609).
 Dedikant: Zdůvodnění volby: dedikantka je pobožná, z pobožného rodu, má pobožné dcery a příbuzné, za manžela má muže aktivně podporujícího církev a vydávání náboženských spisů (Albrecht st. Křinecký z Ronova, je mu dedikován první díl *Vysvětlení prosté biblí malé*), nachází zálibení v čtení a poslechu (autorových) výkladů a finančně zaštitila práci na (druhém vydání) *Dílu postního*.

Jan Kapita. *Postila, to jest kázání kteráž na řeči Boží...*, 1615, Jonata Bohutský z Hranic.

Exordium: Jedním z Božích darů je pobožnost a autor nelituje nákladů k jejímu dosažení.
 Divisio: Poptávka mezi věřícími po novém vydání.
 Conclusio: Vyhovění přání věřících; ediční poznámka (doplnění biblických perikop před kázání).
 Dedikant: Každá tiskem vydaná pobožná práce má mít svého patrona a ochránce.
 Zdůvodnění volby dedikanta: pro zálibu ve čtení Písma a výkladů, pro pobožný život a pro podporu církve na kolatuře.
 Prosba za přijetí postily pod ochranu.

Blažej Borovský z Borovan. *Hypomnema Epistolarum que...*, 1617, Blažej Borovský z Borovan.

Dedikace k prvnímu dílu

Exordium: Opakování Slova Božího vede k lepšímu poznání vůle Boží (včetně nakládání s „dary“).

Divisio: Číst Písmo pro poznání Boha a jeho vůle je povinností duchovních, vrchnosti i poddaných.

Autoři evangelií a epistol adresovali své texty lidu (nikoli jen „duchovním“), stejně Kristus mluvil ke všemu lidu.

Povinností všech křesťanů je znát Písmo.

Conclusio: Žádný z předložených důvodů nijak neomlouvá neúčast na bohoslužbách a na církevním životě.

Zdůvodnění sepsání výkladů.

Dedikant: Zdůvodnění volby dedikanta: vděk za podporu na kolatuře, dedikace bude památka rodu pro potomky, reprezentace jednoty evangelické (luterské) konfese, pro bohabojnost dedikanta a pro připomínání bohabojnosti rodu.

Předmluva

Exordium/Divisio: Proč texty nevydávat (námitka /vyvrácení námítky).

Vydávat, protože při sepisování působí Duch svatý a nevydání by bylo v rozporu s jeho vůlí; specifika konfesijní orientace (reprezentace a zároveň obrana proti utrhačům).

Conclusio: Práce se sekundárními texty (charakter ediční poznámky).

Oslovení čtenářů a prosba o shovívavost.

Dedikace k druhému dílu

Exordium: Sémanticky splývá s literou Mt 5,8.

Divisio: Rozdíl mezi čistotou těla a čistotou srdce/duše.

Čisté srdce mají: řádní křesťané, napravení hříšníci, vědomě nehřešící.

Čistotě napomáhá: přijímání a rozjímání Písma, modlitba, zpěv oslavných písní, střídmost a pilnost v pobožné práci.

Conclusio: Zisk z čistoty srdce: poznání a spatření Boha.

Dedikant: Proč je dedikováno: pro čisté srdce dedikantek (v kontextu divisie), pro podpoření jejich úsilí v poznání Boha a jako vděk nadřazené vrchnosti.

Vojtěch Šebestián Scipio Berlička, *Postila...*, 1618, Vojtěch Šebestián Scipio Berlička.

Exordium: Výklady Písma mají různá pojmenování: *postilae*, *sermones* a *conciones*.

Sémantika slov *postila*, *sermo* a *concio* (a jejich rozdíly).

Divisio: Význam českých slov „kázání“ a „kazatel“ a úkol kazatelů. Výjimečnost kazatelů mezi povoláními a jejich „vhled“ do světa. Příklady síly řeči kazatelů; kázání shodně s Písmem přivádí člověka k Bohu.

Kázání brání před novotami (udržuje tradici).

Conclusio: Z těchto důvodů byla práce sepsána a je určena hlavně katolíkům z konfesně odlišného prostředí (katolictví je pojímáno spolu s českým jazykem jako tradiční český prvek oproti novotám).

Dedikant: Proč dedikovat: pro obranu díla.

Zdůvodnění volby dedikanta: podpora na kolatuře, pobožnost, podpora náboženského života a církve, vlastenectví, státnická moudrost (předvídaní uherského vpádu v roce 1605 a zachování věrnosti Rudolfovi II. v letech 1608 a 1609).

Václav Slovacius. *Vysvětlení prosté biblí malé* [...] Díl druhý..., 1620, Jan Rosacius Hořovský.

Exordium: Povinností panského stavu je ochraňovat a schraňovat knihy a podporovat jejich produkci.

Divisio: Schraňované knihy byly z různých materiálů; geneze vývoje knihy až po knihtisk, dějiny knihtisku, tisk knih v Čechách (tiskne se málo jazykově českých knih a je málo mecenášů).

Společenský trend: neúcta k jazyku, nezájem o české knihy, malá podpora far a kostelů (i co do vybavení knihami), náprava v jazykovém zákoně z roku 1615.

Příklady z panského stavu aktivně budujících své knihovny.

Příklady aktivních mecenášů.

Conclusio: (není patrné)

Dedikant: Zdůvodnění volby dedikanta: finanční podpora projektu, v podpoře vydávání knih následování „předchůdců“, náklad mé vést k prospěchu slávy Boží, podnět pro setrvání v pobožnosti (celého rodu).

Jak knihu užívat: K samostudiu slávy Boží, a ne k náhradě pobožnosti, k napravení a vyvarování se hříchů.

Ediční poznámka o úpravách a doplnění nekompletního textu.
Požehnáním všem čtenářům, kteří hledají ve výkladech užitek.

Závěr

V rámci našeho výzkumu jsme na žánr předmluv aplikovali dvě ne úplně kompatibilní a zároveň ani ne zcela odlišné teorie: doporučení řazení textu v duchu teorie ars predicandi a pojetí postavy z pomezí naratologie a teorie fikčních světů na úkor historiograficky orientovaných přístupů, což při práci s primárními texty znamenalo nadřadit výsledné propojení autorské licence s formalizovanými nároky na strukturu vzhledem ke zřeteli k historické relevanci. Primární texty jsme rozdělili podle orientace na dedikace a vlastní předmluvy. Při jejich posuzování jsme záměrně rezignovali na užití termínu adresát, který by byl snad opodstatnitelný v případě vlastních předmluv, ale problematický u dedikací. Vysvětlení se nepřímo nabízí z našeho přístupu, a to tak, jak jsme jej vymezili v části 2.2. Postava dedikanta je pro nás fikční entita zkonstruovaná prostřednictvím transmise dat z dobové „encyklopedie“ prostřednictvím pravidel formalizování a autorské licence. Výsledek odpovídá tomu, co Uri Margolin označuje termínem extratextuální postava a Umberto Eco termínem fluuktující postava. Jedná se tedy o entitu s přiřazenou hodnotou ze zpracovaného tématu dedikace a podřízenou křesťanským požadavkům na ideál vrchnosti a zároveň o entitu existující mimo text. Se zřetelem na postavu dedikanta spatřujeme rozdíl v dedikacích a předmluvách nikoli v instituci adresáta, ale v celkově odlišné koncepci obou textů. Vlastní předmluvy jsou koncipovány pouze jako obhajoba vydavatelského a autorského počínu prostřednictvím rozvedení zvoleného tématu. Naproti tomu dedikace svým spojením tématu a osoby tvoří novou specifickou fikční entitu.

V části 2.3 se pokoušíme na omezeném prostoru podat základní charakteristiku analyzovaných textů v míře odpovídající námi zvolenému přístupu. Čtenář si tak může zrekonstruovat tematickou výstavbu a kompozici jednotlivých textů.

PRAMENY

BOROVSKÝ Z BOROVNA, Blažej

1617 *Hypomnema epistolarum quae diebus dominicis...* (Hradec Králové)

DIKAST, Jiří

1612 *Postila nebo kázání krátká na evangelia svatá...* (Praha)

KAPITA, Jan

1615 *Postila, tj. kázání, kteráž na řeči Boží...* (Praha)

PETROZELÍN (PETROZELINUS) KUNŠTÁTSKÝ, Jakub

1613 *Postila neb kázání sumovní...* (Praha)

SCIPIO BERLIČKA, Vojtěch Šebestián

1618 *Postila, to jest potom toho co se z evangelium...* (Praha)

SLOVACIUS, Václav

1613 *Vejkldové na řeči postní...* (Dobrovice)

SLOVACIUS, Václav

1615 *Vysvětlení prosté biblí malé...* (Praha)

SLOVACIUS, Václav

1620 *Vysvětlení prosté biblí malé [...] Díl druhý. Od Svaté Trojice až do adventu...* (Praha)

WUJEK, Jakub

1592 *Postila aneb kázání evangelická...* (Litomyšl)

ZÁMRSKÝ, Martin Filadelf

1592 *Postila evangelická...* (Jezdkovice u Opavy)

ZÁMRSKÝ, Martin Filadelf

1602a *Postila evangelická...* (Drážďany)

ZÁMRSKÝ, Martin Filadelf

1602b *Postila evangelická...* (Lipsko)

LITERATURA

ARISTOTELES

1999 *Rétorika – poetika* (Praha: Rezek)

BLAHOSLAV, Jan

2013 *Čtyři menší spisy* (Brno: Host)

BOHATCOVÁ, Mirjam

1970 „Předmluvy v českých předbělohorských tiscích“, in ŠMAHEL, František – POLIŠENSKÝ, Josef (ed.):

Knihtisk a kniha v českých zemích od husitství do Bílé hory (Praha: Academia), s. 83–106

BOHATCOVÁ, Mirjam

1990 *Česká kniha v proměnách staletí* (Praha: Panorama)

BŮŽEK, Václav

1994 „Literární mecenát nižší šlechty v předbělohorských Čechách“, in PÁNEK, Jaroslav – REJCHRTOVÁ, Noemi – POLÍVKA, Miloslav (ed.): *Husitství – reformace – renesance: sborník k 60. narozeninám Františka Šmahela, 3. svazek* (Praha: Historický ústav), s. 830–843

CICERO, Marcus Tullius

1982 *Rečník; Reči proti Catilinovi; Filipiky a jiné* (Bratislava: Tatran)

1948 *O přirozenosti bohů* (Praha: Jan Laichter)

ECO, Umberto

2013 *Zpověď mladého romanopisce* (Praha: Argo)

FOŘT, Bohumil

2008 *Literární postava: Vývoj a aspekty naratologických zkoumání* (Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR)

GENETTE, Gérard

1997 *Paratexts: Thresholds of Interpretation* (Cambridge: Cambridge University Press)

KOLDA Z KOLDIC

1997 *Tractatus mystici* (Praha: Oikoymenh)

KOPECKÝ, Milan

1968 „K české barokní homiletice“, in KOPECKÝ, Milan (ed.): *O barokní kultuře: sborník statí* (Brno: Univerzita J. E. Purkyně), s. 61–74

MARGOLIN, Uri

2017 „Postavy a jejich verze“, in MIHĂILESCU, Călin-Andrei – HAMARNEH, Walid (ed.): *O fikci nově* (Praha: Academia), s. 153–180

MAŤA, Petr

2004 *Svět české aristokracie* (Praha: Nakladatelství Lidové noviny)

MIKO, František – POPOVIČ, Anton

1978 *Tvorba a recepcia* (Bratislava: Tatran)

NESSSELROTH, Peter W.

2017 „Udávání jmen ve vyprávění příběhů“, in MIHĂILESCU, Călin-Andrei – HAMARNEH, Walid (ed.): *O fikci nově* (Praha: Academia), s. 181–193

PIŠNA, Jan

2021 *Předmluvy v jazykově českých tiscích v druhé polovině 16. století* (disertační práce)

z ŘEZNA, Ondřej

2020 *Husitská kronika. Dialog o českém kacířství* (Praha: Argo)

SLÁDEK, Miloš

2017 *Slovo ze srdce jejich, aneb, Nedělní kázání v pobělohorských bohemikálních postilách a tradiční perikopní systém* (Praha: Památník národního písemnictví)

STORCHOVÁ, Lucie

2011 *Paupertate styloque connecti: utváření humanistické učenecké komunity v českých zemích* (Praha: Scriptorium)

STORCHOVÁ, Lucie

2014 *Bohemia and Moravia. Vol. II. Bohemian school humanism and its editorial practices (ca. 1550–1610)* (Turnhout: Brepols)

ŠALOMOUN, Lubomír

2021 *Slezský kazatel Martin Filadelf Zámorský*, in MARTINEK, Libor (ed.): *České a polské literární baroko* (Opava: Slezská univerzita v Opavě), s. 181–198

ŠIMŮNEK, Robert

2013 *Reprezentace české středověké šlechty* (Praha: Argo)

VOIT, Petr

2013 *Český knihtisk mezi gotikou a renesancí I.* (Praha: KLP)

2019 „Kvart“, in *Encyklopedieknihy.cz* [online]. říjen 2019 [citováno 20. 03. 2022]. Dostupné z: <https://www.encyklopedieknihy.cz/index.php?title=Kvart>

2019 „Folio“, in *Encyklopedieknihy.cz* [online]. prosinec 2019 [citováno 20. 03. 2022]. Dostupné z: <https://www.encyklopedieknihy.cz/index.php?title=Kvart>

1970 *Nový zákon s Žalmy* (Viedeň: Britická i zahraniční společnost biblická)

Mgr. Lubomír Šalomoun, L.salomoun@seznam.cz, Ústav české literatury, Filozofická fakulta, Masarykova univerzita, Brno, Česká republika / Department of Czech Literature, Faculty of Arts, Masaryk University, Brno, Czech Republic

Toto dílo lze užít v souladu s licenčními podmínkami Creative Commons BY-NC-ND 4.0 International (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode>). Uvedené se nevztahuje na díla či prvky (např. obrazovou či fotografickou dokumentaci), které jsou v díle užity na základě smluvní licence nebo výjimky či omezení příslušných práv.